

Arap Dilinde İsm-i Fâilin Tamlanan Olarak Yer Aldığı Lafzî İsim Tamlamaları ve Türkçeye Çevirisi

Öz: Arap dilinde ism-i fâil, fiilden türemiş isimlerden birisidir ve sıkça kullanılır. İsm-i fâil, hem ismin hem de fiilin özelliklerini içinde barındırması nedeniyle Arapça söz diziminde farklı şekillerde karşımıza çıkar. İsm-i fâil, fiil ile benzerliği sebebiyle bir fiil gibi işlev görürken aynı zamanda isim olması nedeniyle de isim tamlamasında tamlanan olarak yer alabilir. Arap dilinde isim tamlamaları hakiki ve lafzî olmak üzere iki türdür. İsim tamlamaları sözdiziminde önemli görevler üstlenen yapılardır. Bu yapılar eğer doğru bir şekilde kavranmazsa Arapça sözdiziminin anlaşılması ve Türkçeye çevrilmesi mümkün değildir. Konunun önemine rağmen Türkçe yazılan Arapça gramer kitaplarında konunun yeterince ve ayrıntılı olarak ele alınmadığı görülmektedir. Bu konudaki bilgi boşluğunu doldurmayı hedefleyen çalışmamızda, genel hatlarıyla Arapça isim tamlamasının iki türüne yer verildi. Sonrasında ise ism-i fâilin tamlanan olarak yer aldığı lafzî isim tamlaması ele alındı ve Türkçe çevirisi konusunda bir öneri sunulmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Arapça Gramer, İsim Tamlaması, İsm-i Fâil, Lafzî İsim Tamlaması.

The Literal Noun Phrases in Arabic That the Nomina Agent was Included as a First Term and Turkish Translation of It

Abstract: In the Arabic language, nomina agent is one of the nouns derived from the verb and is often used. The nomina agent contains the characteristic features of both the name and the verb, so it comes out in different forms in the Arabic word syntax. The nomina agent acts as a verb because of similarity with the verb as well as it takes part as a first term in idafa (the noun phrases) because of being name. In Arabic there are two types of noun phrases: Pure (and it is called real or semantic) and the impure (and it is called literal or metaphorical). Noun phrases are structures that take on important tasks in the syntax. Unless these structures are understood correctly, it is not possible to understand the Arabic syntax and translate it into Turkish. Despite the importance of the subject, it seems that it has not been discussed adequately and in detail in Arabic grammar books written in Turkish. We included two types of Arabic noun phrases designation in general terms in our work which aims to fill the information gap in this subject. Afterwards, the literal noun phrases that the nomina agent was included as a first term were discussed and a recommendation was made about its Turkish translation.

Keywords: Arabic Grammar, Noun Phrase, Nomina Agent, Literal Noun Phrases.

* Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı. E-Posta: aksiteyup@hotmail.com - ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6301-4483>

Giriş

Arap dilinde isim tamlaması, en az iki ismin, aralarındaki anlam veya âmil-ma'mûl¹ ilişkisinden dolayı birbirine nisbet edilmesidir.² Türkçe isim tamlamasında tamlayan önce, tamlanan sonra gelirken muzâf (tamlanan) ile muzâfun ileyhten (tamlayan) oluşan Arapça isim tamlamasında ise önce tamlanan sonra tamlayan gelir. “Evin kapısı” şeklindeki Türkçe isim tamlamasında “ev” sözcüğü tamlayan olup önce gelmişken tamlanan olan “kapı” sözcüğü ise sonra gelmiştir. Ancak aynı isim tamlamasının Arapça karşılığı “بَابُ الْبَيْتِ” şeklindedir. Görüldüğü gibi Arapça isim tamlamasında ise muzâf (tamlanan) olan “بَابُ (kapı)” sözcüğü önce, muzâfun ileyh (tamlayan) “الْبَيْتِ (ev)” sözcüğü ise sonra gelmiştir. Arapça isim tamlamasının birinci ögesi, yani muzâf, sözdiziminde mübteda, haber, fâil, mefulün bih (nesne) vb. olarak farklı konumlarda karşımıza çıkar ve cümledeki konumuna göre îrâb edilir.³ Oysaki isim tamlamasının ikinci ögesi olan muzâfun ileyh ise sözdiziminde muzâfun ileyh olma dışında herhangi bir görevi olmadığından daima mecrûr gelir.⁴ Türkçe isim tamlamasında çoğunlukla tamlayan ile tamlanan arasında anlam ilişkisi⁵ bulunurken, Arapça isim tamlamasında ise muzâf ile muzâfun ileyh arasında anlam ilişkisinin yanı sıra âmil-ma'mûl ilişkisi de bulunabilir. Bu ilişkinin türüne göre Arapçada isim tamlaması iki şekilde adlandırılır: Hakikî ve lafzî isim tamlaması.⁶ Eğer Arapça isim tamlamasında muzâf ile muzâfun ileyh arasındaki ilişki bir anlam ilişkisiyse bu tür tamlama genellikle hakikî isim tamlaması olarak adlandırılır. Şayet muzâf ile muzâfun ileyh arasındaki ilişki anlam ilişkisi değil de bir âmil-ma'mûl ilişkisi ise bu durumda tamlama genellikle lafzî bir isim tamlamasıdır.

- 1 Arapçada âmil, dâhil olduğu kelimenin sonunda etki eden kelimedir. Ma'mûl ise âmil nedeniyye le sonu hareke vb. bakımından değişen kelimeye denir. Konuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Abduh er-Râcihi, *et-Tatbiku'n-Nahvi*, (Beyrut: Daru'n-Nahdati'l-Arabiyye, 2004), 20-21.
- 2 İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, nşr. 'Abdu'l-Huseyn el-Fetli, (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1996), I-III, II, 5; Ebû Hayyân el-Endelûsi, *İrtişâfu'd-darab min lisâni'l-Arab*, thk. Recep Osman Muhammed (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1998), 1804; Halid b. Abdullah el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih ale't-Tavdih*, tahk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye 2000), I-III, I, 673; Abduh er-Râcihi, *et-Tatbiku'n-Nahvi*, 2; Sezai Güneş, *Türk Dili Bilgisi*, (İzmir: DEÜ Rektörlük Matbaası, 199), 306-309; Halil İbrahim Taç, “Arapça ve Türkçenin İsim Tamlamaları Açısından Karşılaştırılması”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, (2015): 1-15.
- 3 Bazı durumlarda muzaf, حَيْث gibi mebni bir isim olarak da gelebilir. Daha geniş bilgi için bkz. Hasan Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfi*, (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1974), I-IV, III, 7.
- 4 İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, II, 5; İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesalik li el-fıyyeti İbn Mâlik*, thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed el-Bukâ'î, (Beyrut: Dâru'l-fıkr, tsz.), I-IV, III, 70-71; Hasan Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 7.
- 5 Sezai Güneş, *Türk Dili Bilgisi*, 306.
- 6 Hasan Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 1.

1. İsim Tamlaması Çeşitleri

1.1. Hakikî İsim Tamlaması (الإضافة الحقيقية)

Manevî veya mahda olarak da adlandırılan⁷ hakikî isim tamlamalarında muzâf, muzâfun ileyhe nisbetinden ötürü marifelik ya da tahsislik kazanır.⁸ Muzâfın ism-i fâil, ism-i meful, sıfat-ı müşebbehe olmadığı veya olsa bile tamlamada muzâfun ileyhın ma'mûl olarak yer almadığı isim tamlamalarıdır.⁹ Yani bu tür isim tamlamalarında muzâf ile muzâfun ileyh arasında âmil-ma'mûl ilişkisi bulunmaz. İşte bu nedenle hakikî isim tamlamalarında muzâf ile muzâfun ileyh arasındaki nisbet bağının güçlendirilmesi için çoğu nahiv âlimlerince ikisi arasında bir harfi cer varsayılır.¹⁰ Muzâf ile muzâfun ileyh arasında ل (li), في (fi) ve مِنْ (min) harfi cerlerinden birinin takdir edildiği ya da varsayıldığı bu tür hakikî isim tamlamalarını üç başlık altında ele alabiliriz:

1.1.1. Lâm Anlamında İsim Tamlaması (الإضافة على معنى اللام)

Nahivcilerin çoğu, bazı isim tamlamalarında muzâf ile muzâfun ileyh arasında ل (li) harfi cerrini varsayar. Bundan dolayı bu tür isim tamlamalarına, الإضافة على اللام (Lâm anlamında isim tamlaması) adını verirler.¹¹ Bu tür tamlamalarda muzâf ile muzâfun ileyh arasında aitlik veya sahiplik ilişkisi vardır. Örneğin; غلامٌ زيدٌ (Zeyd'in kölesi) tamlamasında muzâf olan غلام ile muzâfun ileyh olan زيد arasında aitlik veya sahiplik bildiren ل (li) harfi cerri varsayılır. Yani isim tamlaması "غلامٌ زيدٌ Zeyd'e ait köle", anlamındadır. غلامٌ (herhangi bir köle), nekra (belirsiz) bir isim iken زيد (Zeyd) gibi marife (belirli) bir isim ile tamlama oluşturması nedeniyle artık marife bir isim olmuştur. Yani belirlilik kazanmıştır.¹² Bu nedenle غلامٌ زيدٌ (Zeyd'in kölesi) tamlaması hakikî bir isim tamlamasıdır. Bu tür isim tamlamaları, muzâf ile

7 el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih ale't-Tavdih*, I, 679; Hasan Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 34.

8 el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih ale't-Tavdih*, I, 677-678; Hasan Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 23. Ancak غير (başka, diğer) vb. aşırı müphem olan kelimelerle yapılan hakikî isim tamlamalarında muzâf, muzâfun ileyhten marifelik veya tahsis elde edemez. Konu hakkında daha geniş bilgi için bkz. el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih ale't-Tavdih*, I, 678; Hasan Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 24-26.

9 İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, 420.

10 Bu konuda nahivciler arasındaki tartışmalar için bkz. el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih ale't-Tavdih*, I, 675-677; Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'i'l-cevâmi'*, thk. Ahmet Şemsü'd-din (Beyrut: Dârü'l-kutubi'l-İlmiyye, 1998), I-III, II, 412; Hasan Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 16-19.

11 İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, II, 5; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *İrtişâfu'd-darab*, 1799; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih ale't-Tavdih*, I, 676; Hasan Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 18.

12 el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih ale't-Tavdih*, I, 677; Hasan Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 17.

muzâfun ileyh arasında sahiplik ya da aitlik ilişkisi bulunan iki isimle yapıldığı için Türkçe'deki belirtili isim tamlamasıyla benzerlik gösterir.¹³ Bundan dolayı bu tür Arapça isim tamlamaları Türkçeye çevrilirken genellikle muzâfun ileyh'in sonuna ilgi eki,¹⁴ muzâfın sonuna iyelik eki¹⁵ eklenir. Örnek: قلم عليّ (Ali'nin kalemi).

1.1.2. Fî Anlamında İsim Tamlaması (الإضافة بمعنى في)

Bazı nahivcilerin muzâf ile muzâfun ileyh arasında في (fi) harfi cerrini varsaymalarından dolayı bu tür hakikî isim tamlaması، الإضافة بمعنى في (fi anlamında isim tamlaması) olarak zikredilir.¹⁶ Bu tür tamlamalarda muzâfun ileyh, muzâfın vuku bulduğu zaman veya mekân zarfıdır.¹⁷ Örneğin; مَكْرُ اللَّيْلِ tamlamasında muzâfun ileyh olan اللَّيْل (gece) sözcüğü, muzâf olan مَكْرُ (hile) olayının vuku bulduğu zaman dilimidir. Bu nedenle muzâf ile muzâfun ileyh olan اللَّيْل arasında -de, -da anlamında في (fi) harfi cerri var sayılır. Yani isim tamlaması مَكْرُ فِي اللَّيْلِ (Gecedeki hile), anlamındadır. مَكْرُ (herhangi bir hile), nekra bir isim iken اللَّيْل gibi marife bir isim ile tamlama oluşturması nedeniyle artık marife bir isim olmuştur. Bu nedenle Arapçada bu tür tamlama, hakikî isim tamlaması olarak adlandırılır. Kanaatimizce bu tür isim tamlamalarını Türkçeye çevirirken genellikle muzâfun ileyh'in sonuna herhangi bir ek getirilmez ancak muzâfın sonuna iyelik eki eklenir. Örnek: نوم اللَّيْلِ (Gece uykusu).¹⁸ Eğer bu tür isim tamlamalarını Türkçeye çevirirken muzâfun ileyh'in sonuna herhangi bir ilgi eki eklersek isim tamlamasının anlamı değişebilir. Örneğin; نوم اللَّيْلِ isim tamlamasını "gecenin uykusu" şeklinde Türkçeye çevirsek uyuma eylemini geceye nisbet etmiş oluruz. Hâlbuki tamlamada gece vaktinde, gecenin içinde gerçekleşen bir uyuma eyleminden bahsedilmektedir.

13 Sezai Güneş, *Türk Dili Bilgisi*, 307.

14 İlgi eki, tamlayan ile tamlanan arasındaki bağlantıyı kurar ve tamlayan ögenin sonunda yer alır. Getirildiği kelimenin söz özelliklerine göre değişen -ın, -in, -un, -ün, -nın, -nun, -nün vb. eklerden ibarettir. Daha geniş bilgi için bkz. Sezai Güneş, *Türk Dili Bilgisi*, 110.

15 İyelik eki, eklendiği ismi sahiplik ifadesiyle önceki isme bağlar ve getirildiği kelimenin söz özelliklerine göre değişen -ı, -i, -u, -ü, -sı, -su vb. eklerden ibarettir. Daha geniş bilgi için bkz. Sezai Güneş, *Türk Dili Bilgisi*, 107, 108.

16 İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, 421; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih ale't-Tavdih*, 676; es-Süyûtî, *Hem'u'l-hevâmi'*, 413; Hasan Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 18.

17 es-Süyûtî, *Hem'u'l-hevâmi'*, 413.

18 Örnekteki gibi في (fi) anlamındaki isim tamlamasını Türkçeye çevirirken tamlayanın sonuna -de, -da bulunma eki ve -ki ilgi eki eklemek de mümkündür. Ancak bu durumda isim tamlaması sıfat tamlamasına dönüşür. Örnek: نوم اللَّيْلِ. Gecedeki uyku. Bu nedenle bu tür isim tamlamalarını Türkçeye çevirirken sadece muzâfın (tamlanan) sonuna iyelik eki eklenmesi kanaatimizce daha uygundur.

1.1.3. Min Anlamında İsim Tamlaması (الإضافة بمعنى من)

Bunlar, muzâf ile muzâfun ileyh arasında مِنْ (min) harfi cerrinin varsayıldığı ve bu nedenle مِنْ (min) anlamında isim tamlaması adı verilen¹⁹ hakikî isim tamlamalarıdır. Bu tür tamlamalarda muzâf, muzâfun ileyh arasında parça-bütün ilişkisi vardır. Yani muzâfun ileyh, muzâfı da içeren daha genel bir kavram olmalı ve aynı zamanda muzâfın haberi yapılabilmelidir.²⁰ Örneğin; باب خشب (tahta kapı) tamlamasında muzâf olan باب (kapı) ile muzâfun ileyh olan خشب (tahta) arasında parça-bütün ilişkisi vardır çünkü tahta daha genel bir kavramdır. Ayrıca muzâfun ileyh, muzâfın haberi olarak gelebilir. Yani şöyle diyebiliriz: الباب خشب (Kapı tahtadır). Ancak يد زيد (Zeyd'in eli) tamlamasında her ne kadar el ile Zeyd'in bir parçası olsa da Zeyd onun haberi olarak gelemes, yani şöyle demek mantık dışıdır: اليد زيد (El Zeyd'dir). Çünkü يد زيد (Zeyd'in eli) tamlamasında el ile Zeyd arasında bir aitlik veya sahiplik ilişkisi vardır. Bu nedenle يد زيد (Zeyd'in eli) tamlaması الإضافة على معنى اللام (lâm anlamında) bir isim tamlamasıdır. Oysaki باب خشب (tahta kapı) tamlamasında muzâf olan باب (kapı) ile muzâfun ileyh olan خشب (tahta) arasında hayali bir مِنْ (min) harfi cerri vardır. Hakikî bir isim tamlaması olan باب خشب aslında "باب من خشب (tahtadan kapı)" anlamındadır. باب (herhangi bir kapı), nekra bir isim iken خشب gibi yine kendisi gibi nekra bir isim ile tamlama oluşturmuştur. باب (herhangi bir kapı), خشب (tahta) kelimesinden marifelik değil, tahsislik kazanmıştır.²¹ Yani belirsizlik kısmen de olsa ortadan kalkmıştır ancak باب (kapı) kelimesi, marife olamamıştır. Türkçe'de belirtisiz isim tamlaması olarak adlandırılan bu tür tamlamalarda tamlayan ögenin sığara yakın bir özellik taşıdığı görülür.²² Bu nedenle anadili Türkçe olup Arapçayı yeni öğrenmeye başlayanlara isim tamlaması ile sıfat tamlamasını birbirine karıştırmamaları için Arapça isim tamlaması konusu anlatılırken خاتم ذهب (altın yüzük) örneği yerine farklı örnekler verilebilir. Bu tür isim tamlamaları Arapçadan Türkçeye çevrilirken genellikle muzâfun ileyhin sonuna ilgi eki getirilmez ancak muzâf olan ögenin sonuna iye-lik eki eklenir. Örnek: باب حديد (Demir kapı).

Arapça isim tamlamasında muzâf ile muzâfun ileyh arasında ل (li), في (fi) ve مِنْ (min) gibi harfi cerlerden herhangi biri takdir edilmeyebilir ve muzâf ile muzâfun

19 İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fî'n-Nahv*, II, 5.

20 İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, 421; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 18.

21 el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, 677; Hasan Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 23-24.

22 Sezai Güneş, *Türk Dili Bilgisi*, 309.

ileyh arasında marifelik ya da tahsislik gibi bir ilişki de söz konusu olmayabilir. Yani tamlanan ile tamlayan arasındaki ilişki bir anlam ilişkisi değil de bir âmil-ma'mûl ilişkisi olursa genellikle bu tamlama artık hakikî değil, lafzî isim tamlamasıdır.²³

1.2. Lafzî İsim Tamlaması (الإضافة اللفظية)

Muzâfın muzâfun ileyhten dolayı marifelik ya da tahsislik kazanmadığı,²⁴ muzâfın ism-i fâil, ism-i meful, sıfat-ı müşebbehe gibi fiile benzediği ve bunların da muzâfun ileyhte âmil olduğu tamlamalardır.²⁵ Mecâzî, gayr-i mahda gibi adlarla anılan²⁶ lafzî isim tamlamalarında muzâf, muzâfun ileyhten dolayı marifelik veya tahsislik elde edemez.²⁷ Lafzî tamlamanın amacı tahfif yani söyleyiş kolaylığı sağlamaktır.²⁸ Bu nedenle bu tür isim tamlamasını “sözde isim tamlaması” olarak adlandırabiliriz. Bütün bu söylenenleri bir örnek üzerinde şöyle izah edebiliriz: هذا مستحقُّ المدح (Bu, övgüyü hak ediyor.) cümlesinde ism-i fâil olarak gelen المدح (hak ediyor/hak eden) kelimesi, mefulün bihi (nesnesi) durumundaki المدح (övgü) kelimesinin âmili olup ona izâfe edilmiştir. Bu nedenle isim tamlaması, hakikî değil, lafzî bir isim tamlamasıdır. مستحقُّ (hak ediyor/hak eden) kelimesi, mâmulü durumundaki المدح (övgü) kelimesine izâfe edilmesinden dolayı marifelik veya tahsislik elde edememiştir. Çünkü muzâfın ism-i fâil, muzâfun ileyhin de onun ma'mûlü olduğu lafzî isim tamlamaları cümlede nekra bir kelimenin sıfatı olarak gelebilirler. Örneğin; حضر رجلٌ مستحقُّ المدح (Övgüyü hak eden bir adam geldi.) cümlesinde ma'mûlü durumundaki المدح (övgü) kelimesine izâfe edilen ve muzâf durumundaki مستحقُّ (hak eden) kelimesi, رجلٌ (bir adam) öznesinin sıfatı olarak gelmiştir. Eğer muzâf durumundaki مستحقُّ (hak eden) kelimesi, izâfe edildiği المدح (övgü) kelimesinden marifelik kazansaydı nekra bir isim olan رجلٌ (bir adam) kelimesinin sıfatı olarak gelemezdi. Çünkü sıfatın mevsûfa marifelik

23 Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 33.

24 el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih ale't-Tavdîh*, I, 681.

25 İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl fi'n-Nahv*, II, 6; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih ale't-Tavdîh*, I, 679-681; Hasan Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 6, 29.

26 İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, 422; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 34.

27 Nahivciler sadece nekra (belirsiz) ismin başına gelebilen رُبُّ (nice) edatının lafzî isim tamlamalarının da başına geldiğini dolayısıyla bu tür isim tamlamalarında muzâfın muzâfun ileyhten dolayı marifelik ve tahsis elde edemediğini söylerler. Daha geniş bilgi için bkz. el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih ale't-Tavdîh*, I, 679-681.

28 İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, 422; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *İrtişâfu'd-darab min lisâni'l-Arab*, thk. Recep Osman Muhammed (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1998), 1804; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih ale't-Tavdîh*, I, 681-682; Hasan Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 32.

veya nekralık yönünden uyması gerekir.²⁹ Peki, burada muzâf, muzâfun ileyhten marifelik veya tahsislik kazanmıyorsa niçin ona izâfe edilmiştir? Yani bu tür isim tamlamasının amacı nedir? Yukarıda belirttiğimiz gibi lafzî isim tamlamasının gayesi tahfif, yani söyleyişte bir kolaylık sağlamaktır. Aslında هذا مستحقُّ المدح (Bu, övgüyü hak ediyor.) cümlesi şu şekildedir: هذا مستحقُّ المدح. Yani مستحقُّ ism-i fâilin sonraki kelimeye geçiş için مستحقُّ (müstahikku) şeklinde tenvinsiz okunması, مستحقُّ (müstahikkun) şekilde tenvinli okunmasından daha kolaydır. Ayrıca ism-i fâil olan مستحقُّ kelimesini müzâri fiile benzemesi ve onun gibi amel etmesinden dolayı müzâri fiil haline dönüştürerek cümleyi şöyle de söyleyebiliriz: هذا يستحقُّ المدح (Bu, övgüyü hak ediyor).

Konuyu Kur'an-ı Kerim'in bir ayeti üzerinde tatbik ederek daha anlaşılır hale getirebiliriz. Kur'an-ı Kerim'de Harem bölgesinde ihramlı ya da ihramsız olarak bir kişinin yabancı kara hayvanı avlamasının yasak olduğu bildirilir.³⁰ Bu yasağa rağmen av yapanların yaptıkları eylemin cezası olarak avladıkları hayvana denk bir hayvanı Kabe'ye getirip fakirlere dağıtması istenir. Ayet-i Kerime'de konumuzu ilgilendiren هَدْيًا بِالْعُكْبَةِ (Kabe'ye ulaştırılacak bir kurban)³¹ ifadesi yer almaktadır. بِالْعُكْبَةِ terkibi, muzâf olan بِالْعُكْبَةِ ile muzâfun ileyhten olan الْعُكْبَةُ kelimelerinden oluşan bir lafzî isim tamlamasıdır. Çünkü ism-i fâil formundaki بِالْعُكْبَةِ kelimesi ma'mûlû durumundaki الْعُكْبَةُ kelimesine izâfe edilmiştir. Ayrıca ayette muzâf olarak gelen بِالْعُكْبَةِ, muzâfun ileyhten ve marife olan الْعُكْبَةُ (Kabe) kelimesinden ne marifelik ne de tahsislik elde edememiştir. Çünkü muzâf olan بِالْعُكْبَةِ kelimesi ayette هَدْيًا kelimesinin sıfatıdır. Eğer muzâf durumundaki بِالْعُكْبَةِ (ulaştırılacak) kelimesi, izâfe edildiği الْعُكْبَةُ (Kabe) kelimesinden marifelik elde etseydi nekra bir isim olan هَدْيًا (bir kurbanlık) kelimesinin sıfatı olarak gelemezdi.³² Çünkü sıfatın mevsûfa marifelik veya nekralık yönünden uyması gerekir. Ayette ism-i fâil formundaki بِالْعُكْبَةِ kelimesinin ma'mûlû durumundaki الْعُكْبَةُ kelimesine izâfe edilmesinin temel sebebi, tahfif yani söyleyiş kolaylığı sağlamaktır. Terkibin aslı şu şekildedir: هَدْيًا بِالْعُكْبَةِ. Ayet-i Kerime'de ma'mûlûne izâfe edilen بِالْعُكْبَةِ ism-i fâilini müzâri fiil formuna dönüştürebiliriz: هَدْيًا يَبْلُغُ الْعُكْبَةَ (Kabe'ye ulaşacak bir kurbanlık).

29 İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, 422; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih ale't-Tavdih*, I, 680; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 31.

30 Mâide Sûresi, 3/95, 96.

31 Mâide Sûresi, 3/95.

32 İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, I, 126, 127; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih ale't-Tavdih*, I, 680.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi lafzî isim tamlamasını hakikî isim tamlamasından farklı kılan temel husus şudur: Muzâfın müzâri fiile benzeyen ism-i fâil, ism-i mefûl veya sıfat-ı müşebbeheden oluşması ve bunların amel ettikleri muzâfun ileyhe nisbet edilmeleridir. Bundan dolayı lafzî isim tamlamasının daha iyi anlaşılması için ism-i fâil, ism-i meful, sıfat-ı müşebbehe ve amel etmeleri konusunun daha detaylı ele alınması gerekmektedir. Biz çalışmamızı ism-i fâille sınırlandırdığımızdan dolayı burada sadece ism-i fâil ve amel etmesine yer verilecektir.

1.2.1. İsm-i Fâil ve Amel Etmesi

Arap dilinde ism-i fâil, müştak (türemiş) isimlerden olup çok sık kullanılır.³³ İsm-i fâil, işi yapanı gösterir ve malûm (etken) fiilden türetilir. Süreklilik³⁴ arz etmeyen bir özelliğe sahip ism-i fâil, sülâsî (üç harfli) fiillerden genellikle فَاعِلٌ (fâ'ilün) kalıbından; rübâî (dört harfli) veya mezîd (kök harfine ilaveler yapılan) fiillerden ise genellikle muzarilik harfinin dammeli bir mim harfine çevrilmesi ve sondan bir önceki harfin de kesra yapılmasıyla elde edilir.³⁵

İsm-i Fâil	Fiil
كَاتِبٌ Yazan veya yazıyor.	كَتَبَ Yazdı.
مُنْزِلٌ İndiren veya indiriyor.	أَنْزَلَ İndirdi.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi ism-i fâilde hem ismin hem fiilin özellikleri vardır.³⁶ Türkçe'de sıfat-fiilin³⁷ özelliklerini de taşıyan ism-i fâil, Arap dilinde bazı şartları taşıması durumunda fâil ve mefulün bih alabilir. Yani tıpkı bir fiil gibi işlev görür.³⁸

Lafzî isim tamlamasıyla yakından ilişkili olduğu için ism-i fâilin amel etme şartlarını öncelikle ele almak yerinde olacaktır. Başına الذِّي anlamına gelen³⁹ (ال) elif-lâm takısı⁴⁰ almış bir ism-i fâilin fiil gibi fâil ve mefulün bihinde amel edebilmesi

33 el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih ale't-Tavdih*, II, 39; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 238.

34 İsm-i fâil genel olarak süreklilik ifade etmez ancak bazen subût, yani süreklilik ifade edebilir. Bu durumda cümlede lafzî veya manevî bir karine bulunmalıdır. Daha geniş bilgi için bkz. el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih ale't-Tavdih*, II, 11; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 242-247.

35 İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, I, 122-124; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih ale't-Tavdih*, II, 39-42; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 240.

36 M. Akif Özdoğan, "Arapçada İsm-i Fâil ve İşlevleri," *KSÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (2007): 55-90.

37 Türkçe'de bir isim işlevi de gören sıfat-fiiller hakkında daha geniş bilgi için bkz. Sezai Güneş, *Türk Dili Bilgisi*, 185, 186.

38 İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, I, 123.

39 İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, II, 14; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, I, 356, 357; III, 254.

40 Arap Dilinde elif-lâm (ال) takısı çoğunlukla başına geldiği nekra (belirsiz) ismi, marife (belirli) hale getirir. Elif-lâm (ال) takısının diğer özellikleri için bkz. Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, I, 421-432.

için herhangi bir şart yoktur.⁴¹ Örneğin; جاء الضارب زيدًا أمس (Dün Zeyd'i **döven** geldi.) cümlesinde الضاربُ ism-i fâili, أمس (dün) zaman zarfı nedeniyle geçmiş zaman ifade etmesine rağmen زيدًا kelimesi üzerinde amel etmiş, yani mefulün bihi olarak onu nasb etmiştir. Dolayısıyla aynı cümleyi manasında herhangi bir değişiklik olmadan şu şekilde de ifade edebiliriz: جاء الذي ضرب زيدًا أمس. Ancak (ال) elif-lâm takısı almamış bir ism-i fâilin fiil gibi fâil ve mefulün bihinde amel edebilmesi için şu şartları taşıması gerekir:

1) İsm-i fâil, ism-i tasğîr⁴² veya mevsûf⁴³ olarak gelmemelidir.⁴⁴

2) İsm-i fâil, kendisinden önce gelen mübteda veya mevsûf veya sâhibu'l-hal⁴⁵ veya soru edatı veya nefy (olumsuzluk) edatı veya nidâ harfine itimat etmesi, deyim yerindeyse amel edebilmek için kendisinden önce dayanabileceği, güç alabileceği dil yapısının bulunması gerekir. Yani ism-i fâil, cümlede ya haber veya sıfat veya hal (durum zarfı) olarak gelmeli ya da kendisinden önce soru edatı veya nefy edatı bulunmalıdır.⁴⁶

3) İsm-i fâil, şimdi veya gelecek zaman ifade etmelidir. Ancak el-Kisâî⁴⁷ (ö. 805) gibi bazı Kûfeli nahivcilere göre ism-i fâilin amel etmesi için şimdi ve gelecek zaman ifade etmesi gerekmez. O, Kehf Sûresi'ndeki وَكَلَبُهُمْ بِأَسِطٍ ذِرَاعِيهِ ayetini⁴⁸ delil getirerek ism-i fâilin, geçmiş ifade etse de amel edebileceğini iddia eder.⁴⁹ Ona göre ayetteki بِأَسِطٍ ism-i fâili geçmiş zaman ifade etmesine rağmen ma'mûlû durumundaki ذِرَاعِي (iki ayağını) kelimesini mefulün bihi olarak nasb etmiştir. Yani el-Kisâî'ye göre ayetin anlamı şu şekildedir: "Onların köpekleri iki ayağını uzattı..." Ancak bazı Basralı dilcilere göre ayette yer alan بِأَسِطٍ ism-i fâili geçmiş zaman

41 İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, 445; Ebû Hayyân el-Endelûsî, *İrtişâfu'd-darab min lisâni'l-'Arab*, 2272, 2273; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, II, 11.

42 İsm-i tasğîr, sevgi göstermek, küçümsemek vb. nedenlerle kullanılan ve ismin genellikle فُعَيْل vb. kalıplara girdirilmesiyle elde edilen bir isimdir. Daha geniş bilgi için bkz. İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, III, 36; Ebû Hayyân el-Endelûsî, *İrtişâfu'd-darab min lisâni'l-'Arab*, 2267.

43 Sıfat tamlamasında nitelenen. Geniş bilgi için bkz. Sezai Güneş, *Türk Dili Bilgisi*, 318.

44 el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, II, 12.

45 Arapça söz diziminde hal zarflarının durumunu gösterdiği özne ya da nesne. Geniş bilgi için bkz. İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, I, 214.

46 Ebû Hayyân el-Endelûsî, *İrtişâfu'd-darab min lisâni'l-'Arab*, 2268; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, II, 12, 13.

47 730 yılında Bağdat'ta dünyaya gelen ünlü kıraat ve nahiv âlimi. Hakkında daha geniş bilgi için bkz. Tayyar Altıkulaç, "Kisâî," *DIA*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), XXVI, 69, 70.

48 Kehf Sûresi, 18/18.

49 İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, 445; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, II, 12.

değil, şimdiki zamanın hikâyesidir.⁵⁰ Bu durumda ayet: “Onların köpekleri iki ayağını uzatıyordu,” anlamına gelir.

İsm-i fâilin yukarıda belirttiğimiz amel etme şartlarını cümle örnekleriyle uygulamalı olarak şöyle gösterebiliriz:

Açıklama	İsm-i Fâilin Amel ettiği Cümle Örnekleri
<p>Cümlede الْمُكْرِمُ ism-i fâili başına الذي anlamına gelen el-takısı almıştır. Bu nedenle herhangi bir şart aranmaksızın الْمُكْرِمُ ism-i fâili, fâili olan gizli zamiri (هو) ref; mefulün bihi olan ضَيْفٌ kelimesini de nasb etmiştir. İsm-i fâili mazi ya da müzâri fiile dönüştürerek cümleyi şöyle de kurabiliriz: الذي يُكْرِمُ ضَيْفَهُ كَرِيمٌ Misafirine ikram eden cömerttir.</p>	<p>المُكْرِمُ ضَيْفَهُ كَرِيمٌ Misafirine ikram eden cömerttir</p>
<p>Cümlede قَارِئٌ ism-i fâili başına el-takısı almamıştır. İsm-i fâil, ism-i tasğîr ve mevsûf değildir. İsm-i fâil kendisinden önce gelen mübteda الطالب kelimesine itimat etmiştir. Yani cümlede قَارِئٌ ism-i fâili, haber olarak gelmiştir. Ayrıca ism-i fâil, şimdiki zamanı ifade etmektedir. Amel etme şartlarını taşıdığından dolayı قَارِئٌ ism-i fâili, fâili olan gizli zamirini (هو) ref; mefulün bihi olan كِتَابٌ kelimesini nasb etmiştir. İsm-i fâili müzâri fiile dönüştürerek cümleyi şöyle kurabiliriz: الآن الطالب يقرأ كتابه Öğrenci şimdi kitabını okuyor.</p>	<p>الآن الطالب قَارِئٌ كِتَابَهُ Öğrenci şimdi kitabını okuyor.</p>
<p>Cümlede ضَارِبًا ism-i fâili başına el-takısı almamıştır. İsm-i fâil, ism-i tasğîr ve mevsûf değildir. İsm-i fâil kendisinden önce gelen ve mevsûf olan رجلاً kelimesine itimat etmiştir. Yani cümlede ضَارِبًا ism-i fâili, sıfat olarak gelmiştir. Ayrıca ism-i fâil, şimdiki zamanı ifade etmektedir. Amel etme şartlarını taşıdığından dolayı ضَارِبًا ism-i fâili, fâili konumundaki أَخُو kelimesini ref; mefulün bihi olan ابْنٌ kelimesini nasb etmiştir. Cümleyi ismi fâili müzâri fiile dönüştürerek şöyle kurabiliriz: رَأَيْتُ رجلاً يَضْرِبُ أَخُوهُ ابْنَهُ Kardeşi oğlunu döven bir adam gördüm.</p>	<p>رَأَيْتُ رجلاً ضَارِبًا أَخُوهُ ابْنَهُ Kardeşi oğlunu döven bir adam gördüm.</p>

50 İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, 445; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, II, 12.

<p>Cümlede قارئاً ism-i fâili başına el-takısı almamıştır. İsm-i fâil, ism-i tasgîr ve mevsûf değildir. İsm-i fâil kendisinden önce gelen ve sâhibu'l-hâl olan الطالبُ kelimesine itimat etmiştir. Yani cümlede قارئاً ism-i fâili, hal (durum zarfı) olarak gelmiştir. Ayrıca ism-i fâil, şimdiki zamanı ifade etmektedir. Amel etme şartlarını taşıdığından dolayı قارئاً ism-i fâili, fâili olan gizli zamirini (هو) ref; mefulün bihi olan كتابَ kelimesini nasb etmiştir. Cümleyi ismi fâili müzâri fiile dönüştürerek şöyle kurabiliriz:</p> <p>حضر الطالبُ يقرأ كتابه Öğrenci kitabını okuyarak geldi.</p>	<p>حضر الطالبُ قارئاً كتابه Öğrenci kitabını okuyarak geldi</p>
<p>Cümlede مسافراً ism-i fâili başına el-takısı almamıştır. İsm-i fâil, ism-i tasgîr ve mevsûf değildir. İsm-i fâil kendisinden önce gelen soru edatına (أ) itimat etmiştir. Ayrıca ism-i fâil, şimdi veya gelecek zamanı ifade etmektedir. Amel etme şartlarını taşıdığından dolayı مسافراً ism-i fâili, fâili¹ kelimesini ref etmiştir. Cümleyi ism-i fâili müzâri fiile dönüştürerek şöyle kurabiliriz:</p> <p>أيسافر أخوك Kardeşin yolculuğa çıkıyor mu?</p>	<p>أمسافر أخوك Kardeşin yolculuğa çıkıyor mu</p>
<p>Cümlede مسافراً ism-i fâili başına el-takısı almamıştır. İsm-i fâil, ism-i tasgîr ve mevsûf değildir. İsm-i fâil kendisinden önce gelen nefy edatına (ما) itimat etmiştir. Ayrıca ism-i fâil, şimdi veya gelecek zaman ifade etmektedir. Amel etme şartlarını taşıdığından dolayı مسافراً ism-i fâili, fâili⁵¹ kelimesini ref etmiştir. Cümleyi ism-i fâili müzâri fiile dönüştürerek şöyle kurabiliriz:</p> <p>ما يسافر أخوك Kardeşin yolculuğa çıkıyor.</p>	<p>ما مسافر أخوك Kardeşin yolculuğa çıkıyor</p>
<p>Cümlede صانعاً ism-i fâili başına el-takısı almamıştır. İsm-i fâil, ism-i tasgîr ve mevsûf değildir. İsm-i fâil kendisinden önce gelen nida (يا) harfine itimat etmiştir. Ayrıca ism-i fâil, şimdi veya gelecek zamanı ifade etmektedir. Amel etme şartlarını taşıdığından dolayı صانعاً ism-i fâili, fâili olan gizli zamirini (هو) ref; mefulün bihi olan المعروفَ kelimesini nasb etmiştir. Cümleyi ism-i fâili müzâri fiile dönüştürerek şöyle kurabiliriz:</p> <p>يا أيها الذي يصنع المعروف Ey (şimdi) iyilik yapan!</p>	<p>يا صانعاً المعروف !Ey (şimdi) iyilik yapan</p>

51 قارئاً ism-i fâili başına el-takısı almamıştır. İsm-i fâil, ism-i tasgîr ve mevsûf değildir. İsm-i fâil kendisinden önce gelen nefy edatına (ما) itimat etmiştir. Ayrıca ism-i fâil, şimdi veya gelecek zaman ifade etmektedir. Amel etme şartlarını taşıdığından dolayı مسافراً ism-i fâili, fâili⁵¹ kelimesini ref etmiştir. Cümleyi ism-i fâili müzâri fiile dönüştürerek şöyle kurabiliriz:

Lafzî isim tamlamasıyla yakından ilişkili olan ism-i fâilin amel etme şartlarını örneklerle belirtmiş olduk. Mübâlağa sîgaları⁵² da ism-i fâil gibi amel ederler.⁵³ Ancak konumuzu ism-i fâille sınırlandırdığımızdan dolayı bu meseleye değinmeyip doğrudan ism-i fâilin muzâf olarak geldiği lafzî isim tamlamalarını ele almaya geçebiliriz.

1.2.2. İsm-i Fâil'in Muzâf Olarak Geldiği Lafzî İsim Tamlamaları

İsm-i fâilin muzâf olarak geldiği her isim tamlaması, lafzî bir isim tamlaması değildir. İsm-i fâilin muzâf olarak yer aldığı isim tamlamasının lafzî isim tamlaması olabilmesi için aşağıda belirtilen iki şartı birlikte taşıması gerekir. Yani iki şarttan sadece birini taşıması yeterli değildir.

1) İsm-i fâilin âmil olarak gelmesi ve ma'mûlüne izâfe edilmesi gerekir.⁵⁴ Örneğin; هو شاربٌ القهوة (O, kahve içmektedir/O kahve içiyor.) cümlesinde ism-i fâil olarak gelen شاربٌ (içen/içiyor) kelimesi, mefulün bihi ve ma'mûlû durumundaki القهوة (kahve) kelimesinin âmili olup ona izâfe edilmiştir. Aslında bu cümle şu şekildedir: هو شاربٌ القهوة. Yani شاربٌ ism-i fâili, القهوة kelimesini mefulün bihi olarak nasb etmiştir ve onun âmilidir. Bu son cümlede ism-i fâil olan شاربٌ kelimesini, müzârî fiile benzediğinden⁵⁵ ve onun gibi amel ettiğinden dolayı müzârî fiil haline getirebiliriz: هو يشربُ القهوة (O kahve içiyor).

Eğer ism-i fâil, yukarıda belirtilen şartı taşımazsa, yani âmili olmadığı bir kelimeye izâfe edilirse bu durumdaki tamlama, lafzî değil, hakikî bir isim tamlaması olur.⁵⁶ Örneğin; القاضي كاتبٌ (Hâkimin kâtibi) isim tamlaması, lafzî değil, hakikî bir isim tamlamasıdır. Çünkü muzâf olan كاتبٌ (kâtip) kelimesi, ism-i fâil olmasına rağmen muzâfun ileyh olan القاضي kelimesinin âmili değildir.⁵⁷ Yani كاتبٌ (kâtip/yazan), hâkimi yazmamaktadır. Bilakis onun söylediği, dikte ettirdiğini yazmak-

52 Mübâlağa sîgaları, pekiştirme ifade ederler. Meselâ "الرازق" sadece "rızkı veren" iken "الرزاق" kelimesi, "bol bol rızık veren" demektir. Semaî olan bu sîğalar hakkında daha geniş bilgi için bkz. Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 30.

53 el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih ale't-Tavdih*, I, 680; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 30.

54 İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, thk. Muhyiddin Abdulhamid (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1994), 420; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih ale't-Tavdih*, I, 680; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 29.

55 İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, II, 6.

56 Ebû Hayyân el-Endelûsî, *İrtişâfu'd-darab min lisâni'l-Arab*, 1804.

57 İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, 420; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih ale't-Tavdih*, I, 680.

tadır. Bu nedenle كَاتِبُ الْقَاضِي (Hâkimin kâtibi) isim tamlamasında muzâf olan كَاتِبُ (kâtip) ism-i fâilini müzâri fiil formuna çevirip şöyle diyemeyiz: يَكْتُبُ الْقَاضِي (Hâkimi yazıyor). Oysaki هُوَ كَاتِبُ الدَّرْسِ (O, dersi **yazıyor**.) terkinde ise tamlama, lafzî bir isim tamlamasıdır. Çünkü bu terkipte muzâf olan كَاتِبُ (kâtip/yazan) ism-i fâili, ma'mûlû yani mefulün bihi konumundaki الدَّرْسِ kelimesine izâfe edilmiştir. Bu nedenle هُوَ كَاتِبُ الدَّرْسِ (O, dersi **yazıyor**.) cümlesindeki isim tamlamasında muzâf olan كَاتِبُ (kâtip/yazan) ism-i fâilini müzâri fiil formuna çevirip şöyle diyebiliriz: هُوَ يَكْتُبُ الدَّرْسَ (O, dersi yazıyor).

2) İsm-i fâilin muzâf olarak geldiği isim tamlamasının lafzî isim tamlaması olabilmesi için şimdi ya da gelecek zamanı ifade etmesi gerekir.⁵⁸ İsm-i fâilin şimdi veya gelecek zamanı ifade ettiğini ya cümledeki zaman zarflarından ya da cümlenin bağlamından anlayabiliriz. Örnek: أَنَا مَادِحُ الطَّالِبِ الْمُجْتَهِدِ الْآنَ (Ben **şimdi** çalışkan öğrenciyi **övüyorum**). أَنَا مَادِحُ الطَّالِبِ الْمُجْتَهِدِ غَدًا (Ben **yarın** çalışkan öğrenciyi **öveceğim**). Bu örneklerin birincisinde ism-i fâilin, şimdiki zamanı ifade ettiğini الْآنَ (şimdi) zaman zarfından; ikinci cümlede ise ism-i fâilin, gelecek zamanı ifade ettiğini غَدًا (yarın) zaman zarfından kolaylıkla anlayabiliriz.

Eğer ism-i fâilin muzâf olarak yer aldığı isim tamlamasında ism-i fâil, yukarıda belirtilen şartı taşımazsa yani şimdi veya gelecek zaman ifade etmezse yani geçmiş zaman ifade ederse ya da cümlede zaman müphemse bu durumda tamlama lafzî değil, hakikî bir isim tamlaması olur.⁵⁹ Örneğin, Fâtîha Süresi'nde yer alan مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ (Din gününün sahibi) ayetinde muzâf olan مَالِكِ kelimesi ism-i fâil olmasına rağmen lafzî değil, hakikî isim tamlamasıdır. Çünkü مَالِكِ ism-i fâili ayette şimdi veya gelecek zaman değil süreklilik ifade etmektedir.⁶¹ Yani Allah geçmişte de din gününün sahibidir. Bundan dolayı يَوْمِ الدِّينِ terkihi hakikî bir isim tamlamasıdır ve bu nedenle اللهُ kelimesinin sıfatı konumundadır. Eğer مَالِكِ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ terkihi lafzî bir isim tamlaması olsaydı اللهُ kelimesinin sıfatı konumunda bulunamazdı. Çünkü lafzî isim tamlamasında muzâf, muzâfun ileyhten marifelik

58 İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fî'n-Nahv*, I, 125; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, I, 679; Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'î'l-cevâmi'*, thk. Ahmet Şemsü'd-din (Beirut: Dârü'l-kutubi'l-İlmiyye, 1998), I-III, II, 415; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *İrtişâfu'd-darab min lisâni'l-'Arab*, 2274; Abbâs. Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 29, 30.

59 İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fî'n-Nahv*, I, 125, 126; İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, 421, 422; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, I, 680; es-Süyûtî, *Hem'u'l-hevâmi'*, II, 415, 416; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 29.

60 Fâtîha Süresi, 1/3.

61 es-Süyûtî, *Hem'u'l-hevâmi'*, II, 417.

veya tahsislik elde edemez. Oysa ayette مَالِكِ ism-i fâilî, يَوْمِ الدِّينِ muzâfun iley-hinden marifelik kazanmış dolasıyla hakikî bir isim tamlamasında yer almış ve marife olan اللهُ lafzının sıfatı olabilmıştır.⁶² Çünkü marife bir kelimenin sıfatının da marife olması gerekir.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşıldığı üzere ism-i fâilin muzâf olarak yer aldığı isim tamlamalarının hakikî isim tamlaması mı yoksa lafzî isim tamlaması mı olduğunu belirlerken iki şeye dikkat etmek gerekir. Birincisi, ism-i fâilin ma'mûlüne izâfe edilip edilmediğidir. Yani muzâf olan ism-i fâil ma'mûlüne izâfe edilirse bu tür isim tamlamaları, lafzî isim tamlamasıdır. Eğer ma'mûlüne izâfe edilmezse bu tür isim tamlamaları, hakikî isim tamlamasıdır. İkincisi ise, ism-i fâilin şimdi veya gelecek zaman ifade edip etmediğidir. Yani isim tamlamasında ma'mûlüne izâfe edilen ism-i fâil şimdi veya gelecek zaman ifade ediyorsa bu tür isim tamlaması, lafzî isim tamlamasıdır. Aksi takdirde bu tür isim tamlamaları, hakikî isim tamlamasıdır. İsm-i fâilin muzâf olarak geldiği lafzî isim tamlamalarının Türkçe çevirilerine geçmeden önce, ism-i fâilin başına الذي anlamına gelen⁶³ elif-lâm (ال) takısı alması meselesini ele almak yerinde olacaktır. Çünkü lafzî isim tamlamasını, hakiki isim tamlamasından ayıran özelliklerden birisi de budur.⁶⁴

1.2.3. İsm-i Fâilin Muzâf Olarak Geldiği Lafzî İsim Tamlamalarında İsm-i Fâilin Başına Elif-lâm (ال) Takısı Alması

Arap dilinde genellikle hakikî isim tamlamasında muzâf olan öge başına elif-lâm (ال) takısı alamaz.⁶⁵ Oysaki lafzî isim tamlamalarında muzâf öge, bazı durumlarda başına الذي anlamına gelen elif-lâm (ال) takısı alabilir.⁶⁶ Lafzî isim tamlamasında muzâf olan ism-i fâilin başına elif-lâm takısı (ال) takısı alabilmesi beş durumda mümkündür.⁶⁷ Bu durumlar şunlardır:

62 مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ayetinde مَالِكِ lafzının farklı irabları için bkz. Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 38.

63 İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, II, 14; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, I, 356, 357; III, 254.

64 el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih ale't-Tavdîh*, I, 683.

65 İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, 423, 424; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih ale't-Tavdîh*, I, 683.

66 İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, II, 14, 15; İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, 424; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih ale't-Tavdîh*, I, 683, 684. Ancak Kûfe ekolü hakikî isim tamlaması olarak kabul ettikleri sayı ve sayılanların başına her ikisinde bulunmak şartıyla elif-lâm (ال) takısı gelebilir. Basra ekolü ise buna karşı çıkarlar. Konuyla ilgili tartışmalar için bkz. Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 14.

67 es-Süyûtî, *Hem'u'l-hevâmi'*, II, 417, 418; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *İrtişâfu'd-darab min lisâni'l-'Arab*, 2275, 2276.

1) Eğer ism-i fâil, başında elif-lâm (ال) takısı bulunan bir isme izâfe edilirse elif-lâm (ال) takısı alabilir. el-Ferezdak (ö.732)'a ait aşağıdaki beyitte ism-i fâil formunda muzâf olarak gelen الشَّافِيَاتُ kelimesi, başında elif-lâm (ال) takısı bulunan الحَوَائِمِ ismine izâfe edildiğinden dolayı başına elif-lâm (ال) takısı alabilmiştir.

أَبَانَا بِهِمْ قَتَلَى وَمَا فِي دِمَائِهِمْ شِفَاءٌ وَهِنَّ الشَّافِيَاتُ الْحَوَائِمِ⁶⁸

(Ölülerimize) karşılık onları öldürdük; kanlarında yoktur (öfkemizi dindirecek) bir şifâ.

Kılıçlar, susuzlara **verir şifâ**.

2) Eğer ism-i fâil, başına elif-lâm (ال) takısı almış bir isme izâfe edilmiş bir isimle tamlama oluşturursa yani zincirleme isim tamlamasında en sonda gelen muzâfun ileyh başında elif-lâm (ال) takısı varsa ism-i fâil de başına elif-lâm (ال) takısı alabilir. Şairi bilinmeyen aşağıdaki beyitte zincirleme isim tamlamasında الرُّؤَا (الرُّؤَا) en sonda gelen muzâfun ileyh olan (الْعَدَى) kelimesi başında elif-lâm (ال) takısı aldığı için الرُّؤَا ism-i fâili de başına (ال) takısı alabilmiştir.

لَقَدْ ظَفَرَ الرُّؤَا أَقْفِيَةَ الْعَدَى بِمَا جَاوَزَ الْأَمَالَ مَلَأْسِرَ⁶⁹ وَالْقَتْلَ⁷⁰

Düşmanların enselerine **binen** (bizler) kesinlikle zafer kazandı;

.Beklentilerin de ötesine geçip birçoklarını esir alarak ve öldürerek

3) Eğer ism-i fâil, başına elif-lâm (ال) takısı almış bir kelimeye geri dönen bir zamir içeren kelimeyle zincirleme isim tamlaması oluşturursa başına elif-lâm (ال) takısı alabilir. Şairi bilinmeyen aşağıdaki beyitteki zincirleme isim tamlamasında (المُسْتَحَقَّةُ صَفْوَهُ), muzaf olarak gelen المُسْتَحَقَّةُ ism-i fâili, beytin başındaki الْوُدُّ kelimesine geri dönen هـ zamirini içeren صَفْوَهُ kelimesiyle zincirleme isim tamlaması oluşturduğu için başına elif-lâm (ال) takısı alabilmiştir.

الْوُدُّ أَنْتَ الْمُسْتَحَقَّةُ صَفْوَهُ مِنِّي وَإِنْ لَمْ أَرْجُ مِنْكَ نَوَالًا⁷¹

Sen **hak ediyorsun** hâlis sevgiyi benden

.Kavuşmayı ummasam da senden

4) Eğer ism-i fâil, isim tamlamasında musennâ (ikil isim) olarak gelirse başına elif-lâm (ال) takısı alabilir. Aşağıdaki şiir beytinde المُسْتَوْطِنَا ism-i fâili, isim tamlamasın-

68 el-Ferezdak, *Dîvân*, şerh. Ali Fâ'ûr, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1987), 613.

69 el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih ale't-Tavdih*, I, 684.

70 el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih ale't-Tavdih*, I, 684.

71 el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih ale't-Tavdih*, I, 684.

da musennâ olarak geldiği için başına (ال) takısı alabilmiştir. İsim tamlamasında muzâf olduğu için sonundaki ن (nûn) harfi düşmüştür. Zira kelime muzâf olarak gelmeden önce الْمُسْتَوْطَانُ şeklinde idi.

إِنْ يَغْنِيَا عَنِّي الْمُسْتَوْطَانَا عَدَنٍ فَإِنِّي لَسْتُ يَوْمًا عَنْهَا بِغَنِيٍّ⁷²

Adenî **yurt edinen iki kişi** vazgeçse de benden
Ben asla vazgeçmem o ikisinden.

5) Eğer ism-i fâil, isim tamlamasında cem-i müzekker sâlim (müzekker isimler için kurallı çoğul) olarak gelirse başına elif-lâm (ال) takısı alabilir. Aşağıdaki şiir beytinde الْمُصْنَعِي ism-i fâili, isim tamlamasında cem-i müzekker sâlim olarak geldiği için başına (ال) takısı alabilmiştir. İsim tamlamasında muzâf olduğu için sonundaki ن (nûn) harfi düşmüştür. Zira kelime muzâf olarak gelmeden önce الْمُصْنَعِينَ şeklinde idi.

لَيْسَ الْأَخِلَاءُ بِالْمُصْنَعِيِّ مَسَامِعِهِمْ إِلَى الْوُشَاةِ وَلَوْ كَانُوا ذَوِي رَحِمٍ⁷³

Dostlar **kulak asmaz** dedikoduculara
Akrabalarım bile olsalar.

2. İsm-i Fâilin Muzâf Olarak Geldiği Lafzî İsim Tamlamalarının Türkçe Çevirisi

İsm-i fâilin muzâf olarak yer aldığı isim tamlamasının lafzî isim tamlaması olabilmesi için gerekli şartları ve bununla bağlantılı olarak ism-i fâilin amel etme şartlarını yukarıda açıkladık. Görüldüğü üzere ism-i fâil, lafzî isim tamlamasında muzâf olarak karşımıza çıkmaktadır. Lafzî isim tamlamalarında muzâf olarak yer alan ism-i fâillerin Türkçeye çevirisinde öncelikle şuna dikkat etmemiz gerekir: İsm-i fâil, şimdiki veya gelecek zaman ifade ediyorsa isim tamlamasını tamlama şeklinde değil, şimdiki veya gelecek zaman olarak Türkçeye çevirmek daha uygundur. Çünkü bu durumda ism-i fâil, müzari fiil gibi amel etmektedir. Aynı zamanda muzâfun ileyhın de sonuna -i, -ı, u, -ü gibi ekler getirerek yükleme halinde⁷⁴ yani mefulün bih olarak çevirmek daha uygundur. Çünkü Arapçada ism-i fâilin muzâf olarak geldiği isim tamlamalarında muzâfun ileyh genellikle ism-i fâilin mefulün bihi durumundadır.

72 el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih ale't-Tavdih*, I, 684.

73 el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrih ale't-Tavdih*, I, 685.

74 Sezai Güneş, *Türk Dili Bilgisi*, 111.

Açıklama	İsm-i Fâilin Yer Aldığı Lafzî İsim Tamlaması Örnekleri
<p>Cümlede أَكَلُ ism-i fâili, ma'mûlü olan الطَّعَامُ kelimesine izafe edilmiştir. Bu nedenle tamlama, lafzî isim tamlamasıdır. Cümlede şimdiki zamanı ifade eden الآن (şimdi) zaman zarfı yer aldığından أَكَلُ الطَّعَامُ isim tamlamasını Türkçeye çevirirken “yemek yiyen” şeklinde değil, şimdiki zaman olarak “yemek yiyor” şeklinde çevirmek hem Türkçe hem de Arapçanın gramer yapısına uygundur. Cümlenin “O, şimdi yemeği yiyendir/yemek yiyendir” şeklinde çevrilmesi Türkçeye uygun değildir. Ayrıca cümlenin bu şekilde çevrilmesi Arapça cümledeki أَكَلُ ism-i fâilin ifade ettiği şimdiki zaman özelliğini işlevsiz hale getirmektedir. Oysaki أَكَلُ ism-i fâili cümlede يَأْكُلُ anlamındadır. Yani cümlenin aslı şu şekildedir: هو يَأْكُلُ الطَّعَامَ الآن (O, şimdi yemek yiyor.)</p>	<p>هو أَكَلُ الطَّعَامِ الآن O, şimdi yemek yiyor.</p>
<p>Cümlede gelecek zamanı ifade eden غدا (yarın) zaman zarfı yer aldığından أَكَلُ الطَّعَامُ isim tamlamasını Türkçeye çevirirken “yemek yiyen” şeklinde değil, gelecek zaman olarak “yemek yiyecek” şeklinde çevirmek daha uygundur. Çünkü Arapça cümlenin aslı şu şekildedir: هو يَأْكُلُ الطَّعَامَ غدا (O, yarın yemek yiyecek.)</p>	<p>هو أَكَلُ الطَّعَامِ غدا O, yarın yemek yiyecek.</p>
<p>Ayet-i Kerime'nin kıyamet günü yaklaştığında yani gelecekte vuku bulacak olaylardan bahsettiği bağlamdan anlaşıl-maktadır. Bu nedenle ayette كَاشِفُو الْعَذَابِ تamlaması lafzî isim tamlaması olup Türkçeye gelecek zaman ifade edecek şekilde çevrilmesi daha uygundur.</p>	<p>75 إِنَّا كَاشِفُو الْعَذَابِ قَلِيلًا Biz biraz abazı kaldıracağız.</p>

Eğer ism-i fâilin muzâf olarak yer aldığı isim tamlamasında ism-i fâil, şimdi veya gelecek zaman ifade etmezse yani geçmiş zaman ifade eder ya da cümlede zaman müphemse bu durumda tamlama lafzî değil, hakikî bir isim tamlaması olur.⁷⁶

75 Duhân Sûresi, 44/15.

76 İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, 421, 422; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdih*, I, 680; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, 29.

Bu nedenle bu tür tamlamaları Türkçeye çevirirken muzâf olan ism-i fâilin sonuna *-en, -an* vb. ekler getirerek sıfat-fiil⁷⁷ olarak ve muzâfun ileyh'in de *sonuna -i, -ı, u, -ü* gibi ekler getirerek yükleme halinde⁷⁸ yani mefulün bih olarak çevirmek daha uygundur. Çünkü Arapçada ism-i fâilin muzâf olarak geldiği isim tamlamalarında muzâfun ileyh genellikle ism-i fâilin mefulün bihi durumundadır. Örneğin *الرجلُ قائدُ السيارة* (Adam arabayı **sürendir**) cümlesini ele alalım. Cümlede *قائدُ* ism-i fâili, ma'mûlû olan *السيارة* kelimesine izafe edilmiştir. Ancak cümlede zaman belirsizdir. Yani adamın arabayı ne zaman sürdüğü müphemdir. Bundan dolayı tamlama Arapçada hakiki isim tamlamasıdır. Bu nedenle tamlamayı Türkçeye çevirirken muzâf olan *قائدُ* kelimesini sıfat-fiil; muzâf ileyh olan *السيارة* kelimesini nesne olarak çevirmek kanaatimizce daha uygundur.

Eğer ism-i fâil, şiiirlerindeki hicivlerden dolayı Hz. Ömer'in hapse attığı⁷⁹ el-Hutay'e'nin (ö. 678) aşağıdaki dizelerinde *كَاسِبُهُمْ* (Onların geçim temin edeni) isim tamlaması gibi ma'mûlû olmayan bir kelimeye izâfe edilirse Arapçada bu tür tamlamalar da hakiki bir isim tamlamasıdır. Yani muzâfun ileyh olan *هم* kelimesi ism-i fâil olan *كاسب* kelimesinin mefulün bihi durumunda değildir. Çünkü muzâf olan *كاسب* (geçim temin eden) kelimesi, ism-i fâil olmasına rağmen muzâfun ileyh olan *هم* kelimesinin âmili değildir. Yani *كاسب* (geçim temin eden), onlar (çocuklar)ı temin etmemektedir. Bilakis onların rızıklarını temin etmektedir. Bu nedenle *كَاسِبُهُمْ* (Onların geçim temin edeni) isim tamlamasında muzâf olan *كاسب* (geçim temin eden) ism-i fâilini müzâri fiil formuna çevirip şöyle diyemeyiz: *يَكْسِبُهُمْ* (Onları temin ediyor). Bundan dolayı *كاسِبُهُمْ* (Onların geçim temin edeni) tamlaması bir lafzi isim tamlaması değildir. Bu nedenle bu tür isim tamlamalarını Türkçeye çevirirken genellikle tamlayanın sonuna ilgi eki, tamlanan ögenin sonuna iyelik eki eklenir. Çünkü *كَاسِبُهُمْ* (Onların geçim temin edeni) isim tamlaması gerçekte *الإضافة على اللام* (Lâm Anlamında İsim Tamlaması) olup *كاسبٌ لهم* (Onlar için geçim temin eden) demektir. Bu durumda *كاسِبُهُمْ* isim tamlamasını Türkçeye "Onların geçim temin eden" olarak çevirmek kanaatimizce daha uygundur. el-Hutay'e'nin (ö. 678) bahsi geçen dizeleri şu şekildedir:

77 Sezai Güneş, *Türk Dili Bilgisi*, 185.

78 Sezai Güneş, *Türk Dili Bilgisi*, 111.

79 Ahmed b. Muhammed İbn 'Abdi Rabbih, *el-'İkdü'l-ferid*, thk. Müfid Ferid Kamiha (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, trs.) I-VIII, VI, 144.

مَادًا تَقُولُ لِأَفْرَاحِ بَنِي مَرْخٍ زَعَبُ الْحَوَاصِلِ لَا مَاءَ وَلَا شَجْرُ
الْقَيْتِ كَأَسْبَهُمْ فِي قَعْرِ مُظْلِمَةٍ فَأَغْفِرُ عَلَيْكَ سَلَامُ اللَّهِ يَا عُمَرُ⁸⁰

Zü Merah vadisindeki kuş yavrularına ne dersin?
Kursakları taze tüylü, ne su ne ağaç var.

Onların geçim temin edenini karanlık bir çukura attın.
Ey Ömer! Affet onu, Allah'ın selamı üzerine olsun.

Yukarıda belirtilen hususların çoğunu Cahiliye dönemi şairi Tarafe b. el-'Abd'a⁸¹ (ö. 564) ait aşağıdaki beyitte görmekteyiz. Beyitte konumuzu ilgilendiren iki isim tamlaması yer almaktadır: *الْمُخَلِّدِي* ve *الْأَلَامِي*. Birinci isim tamlamasında *لام* (ayıpladı) fiilinden türeyen *لَائِمٌ* (ayıplayan) ism-i fâili muzâf olarak yer almış ve ma'mûlü olan *ي* (beni, bana) zamirine izâfe edilmiştir. Cümlemin bağlamından ayıplama eyleminin geçmiş zamanda yapıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü şairin geçmişte korkusuzca savaşımlara katılması; lezzet veya şehvetlere düşkünlüğü bazı kişilerce eleştiri konusu haline getirilmiştir. Yani aslında *الْأَلَامِي* isim tamlaması şu şekildedir: *الَّذِي لَامَنِي* (beni ayıplayan). Bundan dolayı *الْأَلَامِي* isim tamlamasını Türkçeye çevirirken muzâf olan *الْأَلَام* ism-i fâilini sıfat-fiil olarak ve muzâfun ileyi de onun mefulün bihi olması hasebiyle sonuna *-i* eki getirerek yani nesne olarak çevirmek daha uygundur: **Beni ayıplayan**.

Beyitte yer alan ikinci isim tamlaması ise *الْمُخَلِّدِي* (Beni ölümsüz kılacak) terkiptir. Terkipte *كَلِّدٌ* kelimesi *أَخَلَّدَ* (ölümsüz kıldı) fiilinden türemiş bir ism-i fâil olup ma'mûlü olan *ي* (beni, bana) zamirine izâfe edilmiştir. Cümlemin bağlamından ism-i fâilin gelecek zaman ifade ettiğini kolaylıkla anlayabiliriz. Çünkü bu terkipte ism-i fâil, müzari fiil gibi amel etmektedir. Ayrıca sen mi beni ölümsüz kıldın? şeklinde bir soru anlamsızdır. Bu nedenle *الْمُخَلِّدِي* terkipten Türkçeye çevirirken muzâf olan *كَلِّدٌ* ism-i fâilini gelecek zaman, muzâfun ileyi olan *ي* (beni, bana) zamirini ise sonuna *-i* eki getirerek yani nesne olarak çevirmek kanaatimizce daha uygundur: **Beni ölümsüz kılacak**.

80 el-Hutay'e, *Divân*, nşr. Müfid Ferid Kamiha (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993), 11.

81 Tarafe b. el-'Abd, Bahreyn'de dünyaya gelen ünlü muallaka şairlerinden biridir. Hayatı hakkını da daha geniş bilgi için bkz. Ebû 'Abdillâh el-Hasan b. Ahmed ez-Zevzenî, *Şerhü'l-mu'allakâtî's-seba'*, takdim: Abdurrahmân el-Mustâvî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2004), 67-70; Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım el-Enbârî, *Şerhü'l-kasâidi's-seb'î't-tivâli'l-Câhiliyyât*, thk. Abdüsselâm M. Hârûn (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1993), 115-132.

أَلَا أَيُّهَا اللَّائِييُ أَحْضَرَ الرَّغَى وَأَنْ أَشْهَدَ اللَّذَاتِ، هَلْ أَنْتَ مُخْلِدي⁸²

Savaşa katılmam ve lezzetlere düşkünlüğüm nedeniyle beni ayıplayan!

(Bunları yapmadığım takdirde) Sen, beni ölümsüz kılacak mısın?

Sonuç

Arap dilinde ism-i fâil, müştak isimlerden olup işi yapanı gösterir ve çok sık kullanılır. İsm-i fâilde hem ismin hem de fiilin özelliklerinin mündemiç olması nedeniyle Arapça söz diziminde farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin ism-i fâil, fiile benzerliği nedeniyle bazı şartları taşıması halinde bir fiil gibi işlev görür. Ayrıca ism-i fâil isim olması hasebiyle isim tamlamasında muzâf olarak da yer alabilir. Özellikle ism-i fâilin muzâf olarak yer aldığı isim tamlamalarının hakikî mi yoksa lafzî bir isim tamlaması mı olduğu hem Arapçanın grameri hem de bu yapıların Türkçeye çevrilmesi bakımından önem arz etmektedir. Arapça gramer açısından önemi şuradan kaynaklanmaktadır: İsm-i fâilin muzâf olarak yer aldığı isim tamlamaları hakikî bir isim tamlaması ise cümlede ancak marife bir kelimenin sıfatı olarak gelebilmektedir. Oysa ism-i fâilin muzâf olarak yer aldığı isim tamlamaları, lafzî bir isim tamlaması ise ancak nekra bir ismin sıfatı olarak gelebilmekte ve zaman açısından şimdi veya gelecek zaman ifade edebilmektedir. İsm-i fâilin muzâf olarak yer aldığı isim tamlamalarının Türkçe çevirisinde ise şunlara dikkat etmek gerekmektedir:

a) Arapça isim tamlamasını eğer ism-i fâil ma'mûlüne izafe edilmişse ve şimdi ya da gelecek zaman ifade ediyorsa Türkçeye tamlama şeklinde çevirmemek daha uygundur. Bu durumdaki tamlama lafzî bir isim tamlamasıdır. Bu nedenle muzâfı şimdi ya da gelecek zaman ifade edecek bir fiil şeklinde muzâfun ileyhi de o fiilin mefulün bihi olarak çevirmek daha uygundur. Çünkü Arap dilinde ism-i fâil, müzari fiile benzeyen bir yapıya sahiptir. Bu nedenle cümlede fiil gibi işlev görür ve kendine mefulün bih alabilir. Örneğin هو ضاربٌ زَيْدٌ الآن cümlesini "O, şimdi Zeyd'i dövüyor; هو ضاربٌ زَيْدٌ غداً cümlesini ise "O, yarın Zeyd'i dövcek" şeklinde Türkçeye çevirmek kanaatimizce daha uygundur.

b) Eğer Arapça isim tamlamasında ism-i fâil, ma'mûlüne izafe edildiği halde şimdi veya gelecek zaman ifade etmezse yani geçmiş zaman ifade eder ya da cümlede zaman müphemse bu durumda tamlama lafzî değil, hakikî bir isim tamlaması

82 ez-Zevzeni, Şerhü'l-mu'allakâti's-seba', 92; el-Enbârî, Şerhü'l-kasâidi's-seb'i't-tivâli'l-Câhiliyyât, 192.

olur. Bu nedenle bu tür tamlamaları Türkçeye çevirirken muzâf olan ism-i fâili sıfat-fiil olarak ve muzâfun ileyi de nesne olarak çevirmek daha uygundur. Çünkü bu durumda ism-i fâil müzari fiile benzeme özelliğini önemli oranda yitirmektedir. Örneğin هو ضاربٌ زيدٌ أمس cümlesi “O, dün Zeyd’i dövendir” şeklinde çevrilebilir.

c) Eğer Arapça isim tamlamasında ism-i fâil, ma’mülüne izafe edilmezse bu durumda tamlama lafzî değil, hakikî bir isim tamlaması olur. Çünkü bu durumda ism-i fâil müzari fiile benzeme özelliğini tamamen yitirmiştir. Ayrıca ma’mulü olmayan bir kelimeye izafe edilmiştir. Bu nedenle bu tür tamlamaları Türkçeye çevirirken genellikle muzâfun ileyhın sonuna ilgi eki, muzâf olan ögenin sonuna iyelik eki eklenir. Örneğin هو كاتبٌ القاضي cümlesini “O, hâkimin kâtibidir” şeklinde Türkçeye çevirmek kanaatimizce daha uygundur.

Kaynakça

- Altıkulaç, Tayyar. “Kisâi.”, XXVI, *DİA*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002.
- el-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım. *Şerhü’l-kasâidi’s-seb’i’t-tvâli’l-Câhiliyyât*. Thk. Abdüsselâm M. Hârûn. Kahire: Dârü’l-Me’ârif, 1993.
- el-Endelüsî, Ebû Hayyân. *İrtişâfu’d-darab min lisâni’l-Arab*. Thk. Recep Osman Muhammed. Kahire: Mektebetü’l-Hâncî, 1998.
- el-Ezherî, Halid b. Abdullah. *Şerhu’t-Tasrih ale’t-Tavdih*. Thk. Muhammed Bâsil Uyûnu’s-Sûd. I-III, Beyrut: Dârü’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2000.
- el-Ferezî, Halid b. Abdullah. *Şerhu’t-Tasrih ale’t-Tavdih*. Thk. Muhammed Bâsil Uyûnu’s-Sûd. I-III, Beyrut: Dârü’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2000.
- el-Ferezî, Halid b. Abdullah. *Şerhu’t-Tasrih ale’t-Tavdih*. Thk. Muhammed Bâsil Uyûnu’s-Sûd. I-III, Beyrut: Dârü’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2000.
- Güneş, Sezai. *Türk Dili Bilgisi*. İzmir: DEÜ Rektörlük Matbaası, 1999.
- Hasan, Abbâs. *en-Nahvu’l-Vâfi*. Kahire: Dârü’l-Me’ârif, I-IV, 1974.
- el-Hutay’e. *Divân*, nşr. Müfid Ferid Kamiha. Beyrut: Dârü’l-Kütubi’l-İlmiyye, 1993.
- İbn ‘Abdi Rabbih, Ahmed b. Muhammed. *el-İkdü’l-ferid*. Thk. Müfid Ferid Kamiha. Beyrut: Dârü’l-Kütubi’l-İlmiyye, I-VIII, tsz.
- İbn Hişâm. *Evdahu’l-mesalik li elfiyeti İbn Mâlik*. Thk. Yusuf eş-şeyh Muhammed el-Bukâfî. Beyrut: Dârü’l-fikr, I-IV, tsz.
- İbn Hişâm. *Katru’n-Nedâ ve Bellu’s-Sadâ*. Thk. Muhyiddin Abdulhamîd. Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 1994.
- İbnu’s-Serrâc. *el-Usûl fi’n-Nahv*. nşr. ‘Abdu’l-Huseyn el-Fetlî. Beyrut: Muessesetu’r-Risâle, I-III, 1996.
- Özdoğan, M. Akif. “Arapçada İsm-i Fâil ve İşlevleri.” *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (2007): 55-90.
- er-Râcihi, Abduh. *et-Tatbiku’n-Nahvî*. Beyrut: Daru’n-Nahdati’l-Arabiyye, 2004.
- es-Süyûtî, Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed. *Hem’u’l-hevâmi’ fi şerhi cem’i’l-cevâmi’*. Thk. Ahmet Şemsü’d-din. Beyrut: Dârü’l-kutubi’l-İlmiyye, I-III, 1998.
- Tanç, Halil İbrahim. “Arapça ve Türkçenin İsim Tamlamaları Açısından Karşılaştırılması.” *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 3 (2015): 1-15.
- ez-Zevzenî, Ebû ‘Abdillâh el-Hasan b. Ahmed, *Şerhü’l-mu’allakâti’s-seba’*. Takdim: Abdurrahmân el-Mustâvî. Beyrut: Dârü’l-Ma’rife, 2004.